

O hnutí občanské svépomoci — kriticky

Martin Středa (Praha)

V lednu 1982 uplynulo pět let od prvního prohlášení Charty 77. Tehdy také počala historie jednoho z nejpozoruhodnějších, promyšleně koncipovaných hnutí, jaká v tomto století vnikla ve vládních systémech, které porušovaly nebo vůbec potlačily základní lidská a občanská práva. Tento časopis hned na počátku pochopil mravní a společenský dosah Charty (srovnej *Svědectví*, číslo 53 z února 1977) a který pak po pět let věnoval soustavnou pozornost tomuto hnutí občanské svépomoci.

S ním je, žel nutně, spojeno pět let stále se stupňující právní zvůle a policejní represe režimu, zasaženém ve svém nejcitlivějším místě, každému známém, totiž ve své dvojtvárné prolhanosti. Zřídka kdy byl mobilizován tak velký mocenský aparát proti takové hrstce lidí; proti nim, jejich rodinám, dokonce i proti pohřbům těch, kteří zemřeli. Prohlášení nově nastoupivších mluvčí Charty (Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová a Ladislav Lis) k pátému výročí hnutí k tomu všemu prostě praví, že Charta 77 " bude žít a působit dál, přes všechny další pokusy o její potlačení... bude solidární se všemi, kdo kdekoli u nás i v zahraničí usilují o opravdu lidské vztahy v míru, založené na svobodě a spravedlnosti všech ".

Zkušenosti pěti let nerovného zápasu vybízejí ovšem k zamyšlení o tom, v čem se uspělo a v čem se zklamalo, jak dál, kudy a s kým. Tedy zamyšlení, v duchu iniciátorů hnutí, kritické, ale také bez nároku na poslední slovo. Úvaha, která následuje a jejíž autor se musí krýt pseudonymem, je částí delší studie a je myšlena právě v tomto smyslu.

11

Nebudeme tu uvažovat o kladech hnutí občanské iniciativy (opozice pro stručnost) v Československu. O těch psali jiní, zde i v zahraničí, a ve všem zásadním je možné se s tímto hodnocením ztotožnit. Jde nám tu spíše o kritické stanovisko k činnosti, která na první pohled kritiku — jakkoli oprávněnou — vylučuje: cožpak není už dost nepřízně ze strany odpůrců, máme si snad otvírat další úsek, tentokrát sebekritický, který nemůže než přispět k posílení naší slabosti tváří v tvář obrovské přesile mocenského a represivního aparátu, které jsme dennodenně vystaveni? Opravdu: mezi těmi, jejichž život je oproti ostatním občanům podstatně znesnadněn, mezi

odstavenými, vyhozeními, uráženy a čas od času perzekvovanými zavládl zřejmě předsudek, že kritika zaměřená do vlastních řad je něco jako kálení si do vlastního hnízda. V lespším případě něco, co si nemohou dovolit jako příliš luxusní zboží.

Kritika má být brzdou neuzitečné svévole. Od svévole je k svéhlavosti méně než krůček. Svěhlavý může být těžko platný ostatním právě proto, že má “ svou ” hlavu a ostatní nemají tu jeho. Přinejlepším získá jen ty, kteří jsou naladěni na stejnou strunu jako on. Nezáměr o kritický hlas vede k osamělosti. Odradí především ty, kdo by rádi kritické slovo vyslovili. Protože je koneckonců nezáměr o dialog, odradí i mnoho dalších.

Izolovanost jakožto jedna z významných charakteristik naší opozice není ovšem důsledkem pouhé nechuti ke kritice zevnitř a do vlastních řad. Ve hře jsou i jiné, mocnější síly, které izolují. Jednou z nich je působení státní moci, v tomto směru bohužel dosti účinné : osudy disidentů, i těch z nich, kteří chodí na svobodě, nevyzývají k následování. — Jinou, snad ještě významnější silou je neúčastný postoj široké veřejnosti, navyklé “ reálnému socialismu ” a nalézající v něm své skrovné, ale zatím bohužel postačující uspokojení. V takovéto nevýhodné situaci by bylo radno, kdyby se opozice snažila z tohoto sevření se nějak vymanit. Nezdá se, že by to pojala jako jeden ze svých praktických úkolů a že by tento svůj handicap důkladněji analyzovala.

Přitom jde o opozici ideovou, kulturní. Jiné (např. politické v užším smyslu) u nás není a zatím snad ani být nemůže. Kulturní opozice působí v poli, kde je sváděn “ boj o vědomí lidí ”. Čeho tu bylo dosaženo ? Něčeho ano. Existuje tu ineditní literatura, s níž se ta oficiálně vydávaná nemůže co do kvality měřit. Vzdor “ normalizační ” politice státu bylo možno pracovat v některých společensko-vědných oborech, zatímco ve státní režii tyto obory zanikly nebo trpí naprostou sterilitou. Kdybychom ale mohli nějak sledovat putování třeba i zdařilé publikace, co bychom zjistili ?

V Praze bychom zjistili řadu okruhů, kde jsou některé z těchto věcí známy. V Brně by to bylo slabší. V krajských metropolích by to bylo jen pár jednotlivců. Jak bychom pořídili v okresních městech ?

Hořkost z této osamocenosti vypověděl Václav Havel ve své *Audienci*. Sám nad ní zůstal bezradný. Uvažovali jsme, jak tuto bariéru prorazit ?

13

Izolovanost není jediným nedostatkem naší opozice. Dalším je její “ naladěnost na jednu strunu ”, její *jednostrannost*. Mezi oběma handicapy panuje vzájemnost, jsou to spojené nádoby; jedno je příčinou druhého a naopak a vlastně tu obojí bylo už od počátku.

Představíme-li si národní společenství jako organismus, třeba chorý, pak by

jeho kulturní opozice měla být jeho probudilým orgánem, v němž dospívají vědomí a výrazu právě ty myšlenky, jimž se chorá státní moc sebezáchovně brání. Kulturní opozice by proto měla být otevřena vůči celé společnosti a měla by pečovat i o otevřenost společnosti vůči sobě.

Místo toho je v ní poněkud cizím tělesem, někdy přímo sektou, v níž platí svérázné zvyklosti, myšlenkové a postoje stereotypy, těm "ostatním" nezcela srozumitelné. Projeví se to okamžitě, někdy i drasticky, jakmile se někdo z disidentů — zejména z těch "prominentních", jak o nich referují západní sdělovací prostředky, anebo typ s nimi spřízněný — ocitne právě mezi těmi "ostatními". První, co si obě strany promptně uvědomí, je vzájemná vzdálenost, cizost. Vzpomeňme např. toho či onoho disidenta na jeho civilním pracovišti, v mimopražském vyhnanství apod.

Vzdálenost zcela nepřekonatelnou pak udržují ti, kteří odmítají být zaměstnání (což ovšem častěji znamená přijmout místo neodpovídající schopnostem i kvalifikaci disidenta). Mohou si to dovolit — a tu je kupodivu lhostejné, žijí-li z honorářů či z podpor, neboť pro veřejné mínění platí, že žijí ze svého disidentství (že tu jde o veřejné mínění nepoučené a necitlivé, je zřejmé, netřeba mu proto podlézat; ale jiné tu není, a proto se jeho naprosté ignorování rovná politické sebevraždě). — Na jakou to strunu jsou naši disidenti naladěni? Ozřejmí se to, vrátíme-li se do prvních let "normalizace".

Tehdy zvedli naši nekonformní intelektuálové svůj hlas hlavně proti těm restrikcím nového režimu, které postihovaly právě je samotné, především proti omezování svobody projevu (zejm. kritiky). Bránili tedy své stavovské prerogativy, třeba mluvili jménem celého národa. Celospolečenských potřeb se zastávali až v druhé řadě a ne zcela přesvědčivě, neboť jsou příslušníky specifické společenské vrstvy morální bídu jiných vrstev pořádně neznali (názorným dokladem může být velká většina dokumentů Charty, snad i včetně jejího prvního prohlášení). Příslušníci jiných vrstev proto s touto opozicí nijak živě nerezonovali. Bylo by třeba probudit nejdříve jejich vnímavost vůči jejich vlastní mizérii. O to se však naše kulturní opozice nijak nepokoušela. Václav Havel zaujal dokonce vůči svému pověstnému zelináři¹ postoj natolik morálně rigorózní, že se připravil o možnost působení na "obyčejné lidi" (které měl zřejmě zelinář představovat).

A při tom už zůstalo. Naše kulturní opozice byla a je dílem lidí od pera, kteří rádi čtou a píšou a jejichž nejdůležitější potřebou a největší radostí je formulace vlastních myšlenek a publikace vlastních textů. Takto chtějí působit na druhé, přičemž účinek takového působení si už neověřují (ostatně to ani není dost dobře možné). Tato opozice je vlastně velmi

¹ *Svědectví*, roč. 16, číslo 61, str. 24

volným a neurčitě ohraničeným čtenářsko-debatním kruhem, jehož někteří příslušníci jsou i autory obíhajících textů. Nelze ji nazvat hnutím, neboť není společného programu, ani společného vnitřního pohybu určitým směrem. (...)

14

Zdá se však, že nadchází příchod nové éry v dějinách rezistence národa vůči totalitní moci. Důstojným epilogem období 1969-1981 by mělo být jeho přehodnocení (velmi skromným příspěvkem chtěl být i tento text).

I nadále se bude muset opozice snažit ovlivnit vědomí lidí, ale nyní i tak, aby začali i jinak jednat. Lidé tu vlastně všechno "vědí", ale jakýmsi neplatným způsobem: myslí a cítí jinak než nakonec jednají. Je možné, že současný konec gulášového socialismu bude znamenat i nové období pokud jde o přístupnost širokých vrstev vlivu ideové opozice, bude-li tu jaký. Ta si ovšem bude muset počínat jinak. Literátský exhibicionismus právě zacházejících časů nebude prostředkem nejvhodnějším.

Pokud se nějakí příslušníci národa rozhodnou, že rezistence je nezbytná, a pokud budou chtít pro ni něco dělat, bude se muset jejich opozice stát uvědoměle politickou silou. Slůvko "politický" neznámá, že by si měli od samého počátku klást cíle politické v užším slova smyslu. Znamená to, že by měli být důvěrněji seznámeni s neutěšenou situací národa (tedy nikoli jen svou či jen svého stavu), a že by měli vědět, co proti této bídě dělat. Pokud je to stále nejasné, nahradíme slovo "uvědoměle politický" výrazem "aktivně buditelský". A vzpomeňme — i když jim šlo o něco jiného — našich zapadlých vlastenců.

15

Naší kulturní opozici motiv "probouzet" dosti chyběl. Jeho místo zaujímal motiv "zachovat". Číst, formulovat, publikovat, zkrátka komunikovat stejně nebo aspoň podobně jako dřív, když se ještě smělo. Nejsou-li nám nakloněni v nakladatelstvích, tedy aspoň Petlici. Nelze-li vydávat *Orientaci*, *Sešity* atd., tedy aspoň *Spektrum*. Nejde-li to "Na zábradlí", tedy aspoň "living-room-theatre". Zkrátka udržet si aspoň malou oázu pozdních šedesátých let.

Časem se však ukázalo, že národ se nedá vyburcovat žádným dosavadním spektakulárním činem našich disidentů, žádným individuálním heroismem, žádnou událostí za hranicemi země, prostě ničím. A odezva v řadách kulturní opozice? Bezradnost, deprese. Kéž by onu národní letargii alespoň zvědavě studovali jako sociologický jev! Nestalo se ani toto. Zřejmě zasahuje národní letargie i do nich samotných.

Předmětem zmíněného studia by mohla být např. typická česká rodina, zejména ono soustavné rodičovské sabotování potřeb dětské duše, ta zbabělá snaha znepřístupnit dětskému poznání znetvořené a znetvořující fungování sociálního mechanismu totalitního státu (zřejmě proto, že rodiče nejsou schopni poskytnout příklad, jak tomu čelit). Podobně poučným by mohlo být zkoumání i jiných skupin jako např. školní třída, pracovní kolektiv, chalupářská kolonie, příslušníci celých profesí včetně mocenské elity apod. Třeba by právě takovéto zkoumání osvětlilo onu rozpolcenost, jejímž důsledkem je defektní člověk určitým způsobem vedoucí a právě tak defektní (a s tím předešlým věčně totožný), člověk určitým, avšak zcela jiným způsobem jednajícím. Opozici by to třeba napovědělo, jak nejen informovat, ale účinným způsobem vychovávat, tedy — probouzet.

Vzpomeňme projevů sebeuspokojení nad tím, co všechno už vyšlo v “Petlici”, kolik sborníků se podařilo sestavit a jakých, kolik časopisů a edic, divadelních představení...atd. Ponechme stranou hlediska literární kritiky a ptejme se: kolik těchto věcí mělo lidovýchovný potenciál? Odložme, prosím, na chvíli případnou nechut' k výrazu a pojmu “lidovýchovný” a vzpomínejme: v kterémkoli evropském národě, v němž to zrálo k sociální změně, byla toho iniciativně účastna jeho intelektuální vrstva, tedy i literatura (např. předrevoluční francouzská, polská, ruská, obrozenecká česká, pobaltská, jihoslovanská atd.). Její společenská funkce se tu soustředila jakoby do jednoho řečiště, o to pronikavější však byl její účinek (a takového bylo v tu dobu třeba). Třebaže naše opozice tyto potřeby tuší (neboť trpí jim odpovídajícími nedostatky), stav původní samizdatové literatury tomu neodpovídá. Přehlížíme-li beletristickou tvorbu, zjistíme, že mobilizujícím étosem se vyznačuje jen její malá část (např. Klánského *Vyhnanství*,¹ Klímova *Má veselá jitra*, některé fejetony, zejm. Vaculíkovy). Jinak převažuje tvorba artistní, sebereflexivní, zkrátka egocentrická. A právě tato díla dosáhla největší popularity. — Ve srovnání s beletrií tvoří díla diskursivního myšlení v naší samizdatové tvorbě část opravdu nepatrnou. Práce tak pozoruhodné jako např. *Obnovení pořádku* nebo *Osmášedesátý*² zůstaly ojedinelými. Naše opozice zřejmě nemá zálibu v analýze, hodnocení, programu. Nedovede tyto fenomény na poli písemnictví chápat jinak než jako symptom mdloby.

Národ možná prožívá reprízu své bělohorské tragédie. Jeho osvícensko-pokrokářská víra, jíž mu korunoval marxismus (jakkoli osvícensky pojatý) dodýchává v troskách. Co teď? Co, proboha, probouzet? A ve jménu čeho? Tot' veliké téma pro elitu jeho duchovního vzdoru, jíž naše opozice po dvanáct let snad chtěla být. Ta si však postupně balí kufry do Vídně. Po

¹ Viz *Svědectví*, roč. 14, číslo 56, str. 639

² Srovnej *Svědectví*, roč. 14, číslo 56, str. 601

ní tu zbudou pozůstalí, co si budou stýskat, jak je tu všechno marné. A cynicky věcní sběratelé bibliofilských tisků, co budou potají přeplácet kusy *Spektra* a “ České expedice ”. (...)

17

Když svého času prosazovala jistá skupina uvnitř Charty organizovaný způsob práce, setkala se s důvodným nesouhlasem, neboť základní charakteristikou příslušnosti k Chartě byl veřejný souhlas s jejím prohlášením. Veřejné a přitom organizované společenství, jehož prohlášení odporuje samotné vůli státní moci, by nepřežilo jediný den.

Nesouhlas s onou snahou je pochopitelný i potud, pokud by organizovanost opozice měla znamenat, že se opozice ztotožňuje s názory, připisovanými skupině, která organizovanost prosazovala. Šlo přitom o skupinu, která byla — lhostejno, zda právem či neprávem — označována za “ trockisty ” nebo “ revoluční socialisty ”.

Situace národa zdaleka není revoluční v tom smyslu, v jakém se tomuto slovu u nás běžně rozumí. A rozumí se mu v duchu učebnic historického materialismu, které stavějí do protikladu násilnou revoluci a reformní evoluci. Pro “ změnu ” horuje u nás — častěji jen platonicky — většina. Pro takovouto “ revoluci ” skoro nikdo. Naši “ revoluční socialisté ” nemají příležitost seznámit veřejnost (dokonce ani tu opoziční) s tím, jak to vlastně myslí. Nemohou tedy počítat s nějakou její vstřícností.

Navíc si přiznejme : tzv. revoluční socialisté, trockisté, ale i reformní komunisté, zkrátka všichni, kdo uvažují o marxisticky pojatém socialismu, sotva mohou u nás aspirovat na postavení “ předvoje společenského pohybu ”. Na jedné straně se sice jeví být povolányi “ odborníky ”, neboť nikdo jiný nemá tak vypracované revolucionářské pojmosloví, na druhé straně je tu však očividná skutečnost krachu všech socialistických revolucí. Tato unavující hromadná deziluze rychle antikvuje revoluční povolanost všech těchto skupin a posiluje nedůvěru k nim.

Organizovaností tu zatím nemíním formalizaci struktury a fungování nějaké skupiny, nýbrž cosi obecnějšího, totiž uspořádání, řád.

Dosavadní opozice se někdy přece jen obracela i k “ těm ostatním ”. Činila tak ve chvíli, kdy se jí chtělo mluvit, ale nezkoumala, zda “ ti ostatní ” chtějí či dovedou slyšet. To je příklad neuspořádané činnosti. — Anebo tenaten, dejme tomu jeden z ideových vůdců undergroundu, koncipoval svou činnost jako dlouhodobou, jako působení na příslušníky mladé generace, z nichž chtěl vychovat lidi dle své ideální představy; prováděl ji však tak, že byla nakonec krátkodobá, protože se rozhodl (možná, že pak už i musel) emigrovat, zatímco jeho stoupenci, kteří stále ještě potřebují vedení, tu zůstanou na holičkách. Také příklad neuspořádané činnosti.

— Jistý zpěvák zapomenutých lidových písní a zároveň autor osobitých, často i jímavých protestsongů, uměl rozezpívat sály široko daleko; měl pozoruhodné charisma; když už se stal pomalu živou legendou a chlapci i dívky by za ním šli třeba do ohně (organizátorka jeho vystoupení v jednom pražském gymnáziu byla vyšetřováním dohnána až k sebevraždě), sbalil kytaru a odjel zpívat našim krajanům, z nichž mnozí pomalu zapomínají česky. Toto je ovšem příklad velmi neuspořádané činnosti.

A tak bychom mohli pokračovat ještě hezky dlouho. Dosavadní disidentství jako celek osvědčovalo ctnosti a vykazovalo slabosti spíše jinošské. To příští, bude-li jaké, bude muset dospět, zmužnět. Uspořádanost, respekt k řádu, to je jedna z mužných ctností, které bude nutno si osvojit. A ta organizovanost v užším smyslu, s níž se kdysi komusi chtělo tolik spěchat? Po takovémto vytríbení — proč ne?

18

Pokud opozice nemá dostatečnou podporu veřejnosti, pokud nevytvoří s její významnou, tedy i dostatečně aktivní (informovanou, vlivnou, s daným stavem nespokojenou) částí fungující organismus, v němž platí dělba práce, nemůže dosáhnout změny, o niž stojí. V takovém případě musí zůstat v pohotovostní záloze. Ani tehdy však nesmí pasivně vyčkávat, nýbrž musí se udržovat v kondici a pečovat o potenciální spojení s veřejností, aby dokázala sebe i ji v pravý čas mobilizovat.

Toto potenciální spojení, to nejsou jen kanály, kudy putují "tiskoviny". To jsou i myšlenky latentně ve veřejnosti dřímající a opozicí domyšlené a formulované, to jsou i příklady chování, zkrátka suma všeho toho, co v očích veřejnosti tvoří prestiž její opozice.

Prohlubování hospodářské a poté i politické krize v naší zemi vyvolá *zcela nutně* dříve či později živelnou nespokojenost, která bude sílit. Její projevy je těžko předvídat. Nezapomeňme, že od roku 1969 se demoralizace národa prohlubuje a že tedy může dojít i k odsouzeníhodným projevům lidového hněvu. Pokud by tu byla spořádaně fungující opozice, nastal by právě tehdy její čas: začala by napomáhat racionalizaci kolektivního poznání i sjednocování obecné vůle, až by konečně stanula v čele lidového hnutí. Pro příklady nemusíme chodit do ciziny příliš vzdálené. Nastane-li však v dohledné době nějaký pohyb u nás, pak se asi nevyhneme smutnému zjištění, že takový úkol je zřejmě nad síly naší opozice, neboť ta se na něj zapoměla připravit.

Poprvé se obrátila k široké veřejnosti prohlášením Charty 77. Jím na sebe upozornila a s nechtěnou pomocí pomlouvačné kampaně oficiálních sdělovacích prostředků získala dokonce i sympatie širokých vrstev. Ty však začaly záhy opadávat, neboť Charta jakožto politický činitel se dopustila, podle mého soudu, dvojí zásadní chyby.

Především nevystihla správně pořadí společenské závažnosti problémů, které předkládala, a začala těmi, které měly s lidovým cítěním jen málo společného, případně i s takovými, které vyvolaly nechuť. Tak si např. pospíšila s požadavkem tvůrčí svobody, což je požadavek stavovský; nedlouho nato poukázala na poměry v československém vězeňství a na nerovnoprávné postavení cikánské minority a jistá skupina chartistů začala dokonce brojit proti trestu smrti. To všechno jsou věci zajisté důležité, nicméně pořadí, v jakém byly předkládány, odpovídalo spíše mentalitě mladického vzdoru (nehledě k tomu, že je lze chápat i v složitější podobě než v jaké se objevovaly v chartistických dokumentech). Naproti tomu se tzv. spotřebitelský dokument (který jediný mohl dosáhnout širší odezvy) objevil po značném zdráhání příliš pozdě, kdy už všichni byli unaveni, a navíc s "protikonzumním" úvodem, jímž byla naléhavost problému de facto znevážena. Až úplně poslední se zatím objevil kvalitní dokument ekologický, kterému však o dva roky nešťastně předcházela problematičtější dokument o jaderných elektrárnách. Pokud jde o dokumenty o situaci ve zdravotnictví, o postavení dětí a mládeže ve společnosti a o problematice ženské poloviny obyvatelstva, zůstalo jen při plánech. — Takovýmto způsobem ztratila Charta kredit, jaký musí mít ten, kdo chce být mluvčím lidové touhy po nápravě. Pokud kdo namítne, že tuto aspiraci neměla, že chtěla být pouze hlasem svědomí, lze tuto snahu akceptovat — s tím, že naše opozice, která se velkou většinou s Chartou ztotožnila, by tím rezignovala na úlohu politického činitele (politika nestojí výš než mravnost, ale je rozhodně víc).

Druhou chybou Charty, kterou jí už nelze tolik vyčítat, ale která se přesto nevyplatila, byla její nepřipravenost na protiúder režimu. Chartistům pak už nezbylo než vytrvale (tzn. koneckonců monotónně) seznamovat veřejnost se svým strádáním. Tím však nemohli dosáhnout ničeho jiného než soucitu.

Veřejnost pak začala svou pozornost postupně odvracet. V řadách chartistů zavládla bezradnost, dosti často zakrývaná exhibiční vzdorovostí, ba i tím, co navenek nejednou vyznělo jako mučednické gesto. Nebyl výjimkou ani postoj, který lze nazvat sektářskou pýchou. Uvnitř Charty začal kdekdo rozlišovat ty, kdo byli ze stávajících struktur vylučováni (vyhazováni ze zaměstnání), a ty, kdo "ve struktuře" zůstali a jimž se začalo říkat "strukturáči". Oba výrazy v uvozovkách mezi chartisty zdomácněly. Chartisté si tak pochválili vavřín morálního vítězství, který si odnesli z politické porážky; zřekli se však vůle a praktické schopnosti diferencovat "ty ostatní". Tím byla jejich porážka umocněna, neboť jejich izolace se prohloubila.

Mluvím-li o "veřejnosti", nemíním tím homogení masu. I v řadách této veřejnosti je nemálo těch, kteří lecos vidí a leccím se trápí. Dosud jsou bezradní a především nevědí ani jeden o druhém. Přitom třeba disponují

významnými a zejména spolehlivými informacemi (které opozici chybějí), udržovanou odbornou kvalifikací a k rezignaci mají zatím ještě daleko. Pomohlo by jim i nám, kdyby se mohli v pravý čas spojit s existující opozicí “ mimo strukturu ”. K této opozici jakožto k politicky odpovědnému partneru však nemají přílišnou důvěru a lze to, bohužel, pochopit. Jsou-li přitom odkázáni na poněkud jednostranné reference západního rozhlasu, pak jim asi “ disident ” znamená někoho, kdo se podobá spravedlivému mladíku, jehož vášnivé zaujetí však bohužel přehlušilo soudnost; někoho, kdo se dostal do bludného kruhu a svým nezáviděníhodným osudem dokazuje s pochopitelnou, leč nadbytečnou vehemencí, že se zákonností to u nás není valné; někoho, kdo “ má co dělat s policií ” a kdo si přitom počíná, jakoby to byl nějaký nutný či dokonce posvěcující atribut opozičnosti. Přitom jsme opakovaně viděli, že příliš častý kontakt s policií či dokonce věznění člověka poznamenává. Ztěžuje mu dorozumění s lidmi “ ze struktury ” a omezuje ho i v té opoziční činnosti na vlastní pěst, kterou si předsevzal. Přesto si někteří disidenti myslí, že vůbec nejlepší by bylo, kdyby toho všeho okusili i ti ostatní, “ co nechtějí o ničem vědět ”, pokud možno všichni. Od takové úvahy je pak už jen krůček k zoufalé snaze — ale raději zastavme.

19

Doufejme, že ne všichni z disidentů se smíří s touto neutěšenou situací. Co dělat za pět minut dvanáct? Ve své všeobecnosti zní odpověď zdánlivě jednoduše : co nejrychleji překonat dosavadní jednostrannost a izolovanost. Je třeba se zcela oprostít od sebeuspokojivé exhibiční intelektuálské manýry a zanechat záliby v někdy samoúčelných (což je vlastně totéž jako neúčelných) konfrontacích s vládnoucí mocí. Už nepostačí ono náročné, nekompromisní, ale nepraktické svědomí, jehož hlas promluvil v Havlově *Moci bezmocných*. V nastávajících časech budeme potřebovat jak svědomí, tak i praktický rozum. A ten dokonce častěji.

Netřeba se spokojit s pouhým vykazováním kdo je kdo, kdo je na straně Pravdy a kdo ne. Je třeba iniciovat a podporovat sjednocovací proces poznání a chtění, koncentrovat tlaky, které by si vynutily strukturální změnu.

Pro začátek bude nevyhnutelné překonat psychologické bariéry a navázat styk s lidmi “ ve struktuře ”, s těmi, kdo mají svědomí a kdo vědí. Tedy s odborníky, kteří jsou z největší blízkosti zasvěceni do krizové situace ekonomické a sociální a kdo si nad ní zatím bezradně zoufají. Těmto lidem by měla opozice poskytnout stejnou službu, jakou jí samotné poskytuje náš exilový tisk : být jim pojitkem, vytvořit jim platformu názorového zrání a starat se o publicitu. Bez nejmenší ctižádosti jim diskrétně pomáhat v tom,

aby se stávali vůdčími osobnostmi, pokud mají přirozenou autoritu a pokud chtějí. A toto všechno dle možnosti na všech dostupných úrovních sociální stratifikace. Začít možno v Praze. Tím by se prostor naší opozice rozšířil o celý jeden rozměr a nezáleží na tom, zda by si pak její "staré kádry" udržely vedoucí postavení nebo ne.

Pokud by se opozice v této fázi dokázala oprostít od svých nepraktických zlovyků, získala by před státní mocí významný přestih už tím, že by byla schopna objektivní, tedy i věrohodné analýzy, jíž by dezinformující propaganda státní moci nemohla konkurovat.

V další fázi by bylo na místě orientovat se na pracovníky výrobních odvětví, tedy na dělnictvo, jehož živelná nespokojenost bude zdrojem nejpůsobivějších tlaků na státní moc. Nebude to snadné, neboť zatím má i ta nejširší základna sociální pyramidy co ztratit. Nebude to snadné i proto, že sociální základna dosavadní opozice je velmi úzká. Dělnický živel je v ní zastoupen poskrovnu, a to nekonformní mládeží, tou, která zatím prošla bohužel příliš jednostrannou školou undergroundu. V prostředí své třídy je, myslím, dosti cizím tělesem, opouzdřeným psychologickými bariérami, obdobnými těm, které kolem sebe navršila a nechala navršit opozice jako celek. Snad lze doufat, že i ona se pokusí svou izolovanost překonat.

Bylo by třeba promyslet co, jak a kde požadovat, až se mrtvolný klid naší společnosti rozhybe. Jaké by mělo být pořadí požadavků, aby nevedly hned zpočátku k frontálnímu střetu a přitom aby byly účinné? Jak argumentovat? Jak změny prosazovat? Jakými prostředky? Tu se otevírá celá řada praktických variant, jejichž promyšlení nesnese odkladu. Není vůbec nedůležité účinné integrující heslo, okřídlené slovo atd.

Je třeba připomenout, že pro tuto práci má méně početné reformně komunistické ("eurokomunistické") křídlo opozice lepší praktické předpoklady než to nekomunistické (že má významný handicap v jiném důležitém směru, bylo už psáno). Reformní komunisté mají kázeň, rutinu a jejich cesty k lidem "ve struktuře", zarostlé travou, se snáze mohou stát schůdnými. Protože vztah reformních komunistů a nekomunistů v naší opozici se vyznačuje skrytým, někdy i zjevným napětím, zahrne spolupráce obou těchto skupin v příštím dění i některé veličiny dosud neznámé. Kdykoli dosud v dějinách sledovaly rozdílné skupiny týž cíl, stávaly se přirozenými spojenci, přinejmenším na čas. Nepochybují o tom, že i u nás tomu bude právě takto. V dalších fázích pohybu by však mohlo docházet i k nemilým diferencím. Nekomunistické opozici, která zná své reformně komunistické kolegy lépe než oni sami, pak nezbude než důsledná, otevřená, tedy i veřejná analýza tohoto problému. Také je ovšem možné, že dojde ke sblížení obou.

Podrobnější předpověď v textu, který je pouhým pokusem o návod, by, myslím, neměla smysl.

Nu, a co když se nic z toho zítra ani pozítří nestane? Co když je naše doufání v obnovu pohybu naší národní společnosti zatím marné? Co když ruská intervence nadlouho zmarní polské naděje a nějaký obdobný zákrok (který ani nemusí být ruský) i naděje naše? — Lze opakovat: v takovém případě musí zůstat opozice v pohotovostní záloze. V jejím dlouhodobém plánu by pak mělo být i řešení notorických problémů a léčení chronických neduhů českého ducha, který je koneckonců duchem 19. a 20. století.

Za jeden z takových úkolů pokládám i překonání osvícensko-pokrokářské víry, onoho historického optimismu, jehož negativem je právě tak levný historický pesimismus (a společným jmenovatelem obou je historický determinismus). Je-li běh dějin přírodním procesem, pak tedy — uvažováno důsledně — v něm lidská tvořivá iniciativa (včetně té opoziční) nemá místa, neboť není než pošetilostí, odsouzenou k nezdaru, ke kapitulaci před všemocnou přírodou, ať už by si ji poražení zkrášlili jakýmkoli patosem.

Překonání této pověry znamená i nalezení resp. znovunalezení místa pro onu iniciativu, které není útěšnou fikcí, ale platně působící skutečností.

Tato opozice, odsouzená k dlouhodobé inkubaci, může být tedy dílem pouze těch, kdo neztratili naději. Těch, kteří vědí, že není nezbytně nutné, aby na vlastní oči dohlédali zjevně příznivých výsledků svého úsilí, neboť podle zákonů prozřetelnostní ekologie je jejich skrovné dílo spojeno neviditelnými pouty s dílem jiných, asi neznámých vytrvalců a že z toho všeho může jednou povstat živoucí tvar, jehož slávu neumenší to, že oni se jí nedožijí.

Probouzení národa je dílem, které si žádá program a úsilí generací. Nemohou obstát ti, jejichž časomíra nepracuje ani s takovou jednotkou jako délka vlastního života.

(Psáno v listopadu 1981)

Svědectví

30 rue Croix des Petits Champs 75001 Paris

Telefon : 261.31.88

Návštěvní hodiny každé pondělí odpoledne.

Čítárna je otevřena od pondělka do pátku od 15.-19. hodin.